

LITTERATUR OCH STORPOLITIK

DEN OMILDA behandling, som årets Nobelpristagare i litteratur, Boris Pasternak, utsatts för i sitt eget land har väckt stark indignation i hela den icke-kommunistiska världen. I begriplig oro för Pasternaks öde har rentav röster höjts mot Svenska Akademien. Man har bl. a. menat att denna höga församling visat dåligt politiskt omdöme då den utsatt en författare för så stora personliga risker. Till dylika argument — liksom till de kommunistiska beskyllningarna mot Akademien för att ha engagerat sig i en komplott mot Sovjetunionen — kan anmärkas, att om Akademien lät sina litterära ställningstaganden påverkas av politiska bedömanden den inte längre skulle handla som en akademi utan som en politisk instans. I detta fall har den uppenbarligen icke följt annan ledstjärna än sitt eget litterära omdöme — och följaktligen på rätt sätt förvaltats sitt namn och sin uppgift. Konsekvenserna av en de prisutdelande organens politiska bedömning skulle ju bli undersökningar hos och kanske rentav förhandlingar med myndigheterna i ett land, där man befarade att priset skulle medföra påföljder för mottagaren. Vetenskapsakademien

kunde sålunda komma i den situationen att den måste undersöka om en påtänkt pristagare i fysik vore persona grata i det egna landet eller om han på grund av personliga förhållanden, tillhörighet till oppositionell grupp osv. kunde bli utsatt för förföljelse från detta lands myndigheter på grund av ett pris.

Det skulle emellertid vara begripligt om regimen i Kreml uppfattat valet av Pasternak som ett ovanligt illasinnat och raffinerat drag i det kalla kriget. Man ställdes inför ett pinsamt dilemma: att antingen ingripa mot Pasternak och därmed ge syn för västmakternas sägen i kritiken av Sovjet eller att hålla god min i elakt spel och därmed riskera att vissa för regimen farliga ideologiska processer i Sovjetunionen och vissa vasallstater blev än mera svårbemästrade. Å ena sidan ett bakslag i kampen om världssopinionen — å den andra skadliga återverkningar inom den egna opinionen. Man valde att försöka gardera sig mot riskerna för det senare.

Varför?

Frågan tillhör det slags problem där endast förmodanden är möjliga. Men temat är så intressant

och väsentligt att några spekulationer kan vara motiverade — om inte annat så för att påpeka att den ryska ledningens reaktion gentemot Pasternak bör ses mot en mera vidsträckt bakgrund än den litteraturpolitiska.

Denna är visserligen betydelsefull nog. Som Anton Karlgren just visat i en artikelserie i denna tidskrift gör för närvarande Kreml intensiva ansträngningar inte bara för att hålla nere oppositionella tendenser bland de ryska författarna — vilket inte är svårt i en autoritär stat — utan också för att förmå dessa författare till skapande insatser efter av regimen anvisade riktlinjer — vilket är svårare. Att acceptera Pasternaks upphöjelse till Nobelpristagare hade sannolikt starkt motverkat denna politik och därtill kunnat leda till fortsatt förhärdelse inom de oppositionella författarkretsarna, som rentav kunnat vinna ny jordmån för sina irrläror.

Denna författaropposition är emellertid bara en av de ideologiska oroshärdarna i Sovjetunionen. Studenterna och överhuvudtaget de unga akademikerna är som bekant en annan. Denna ungdom har på ett helt annat sätt än under Stalins tid tillgång till västerländska böcker, tidningar och tidskrifter. Den läser och diskuterar. De högskolebildades antal och därmed deras inflytande på de andra medborgarna växer i rask takt. Även detta är en faktor av be-

tydelse för regimens ideologiska politik. Om Sovjetunionen skall hinna med i konkurrensen med västmakterna måste ett växande antal ungdomar ges högre teknisk utbildning. Men den moderna industristaten kan inte bara bygga på ingenjörer. Den måste också ha t. ex. lärare och jurister i allt större antal. Sistnämnda kategori kan antagas ge Kreml allt större bekymmer.

Under det senaste decenniet har en tilltagande opposition hos de ryska juristerna mot polisstats- och terrorismetoderna kommit till uttryck. Denna opposition gjorde sig gällande redan under de sista åren av Stalins levnad. Efter hans död framträdde den i många olika former, bl. a. i en serie avhandlingar från de juridiska fakulteterna, där man — givetvis i den marxistiska ideologiens terminologi — framställde krav på ökad medborgerlig frihet och rättssäkerhet. Särskilt rättssäkerhetskraven framfördes med skärpa. I detta stycke synes den kritiska juristopinionen i Sovjetunionen ha haft en bred förankring inom det ledande skiktet av administratörer. Eftersom avtalade prestationers fullgörande i Sovjetunionen icke som i västerlandet i sista hand garanteras genom sanktioner i form av skadestånd utan genom straffrättsliga påföljder i form av straff för ämbetsbrott, ligger det i högsta grad i ämbetsmännens intresse att straffprocessrätten ger effektiva garantier mot

godtycklig förföljelse av politiska eller andra skäl. När den statliga administrationen omfattar nästan hela produktionsapparaten förstår man vilket mäktigt tryck, som utövas av detta statsämbetsmännens spontana intressekrav. Juristopinion och allmän ämbetsmannao opinion går här hand i hand.

Denna reformrörelse har hittills lett till partiella reformer av straffprocess och straffrätt, genom vilka bl. a. det stalinistiska förfarande, som möjliggjorde även dödsdomar på administrativ väg, avskaffats. Sedan flera år pågår också arbetet på en allmän strafflagsreform — hur långt detta fortskridit är emellertid oviss. Att den hemliga säkerhetspolisens maktställning på ett avgörande sätt beskurits är välkänt, och även denna åtgärd bör ses mot bakgrunden av det icke direkt politiskt engagerade ämbetsmannaskiktets trygghetskrav. Med tanke på detta skiktets utomordentliga betydelse torde det inte vara för djärvt att räkna med såsom väl tänkbart att reformerna på det rättsliga området efter hand kommer att fortsätta och på längre sikt innebära ett ytterligare närmande till västerländska rättsliga institutioner och ideal. Även om djungelns lag skulle fortsätta att råda i toppen på den politiska hierarkien — vissa tecken på en konstitutionell bindning även härvidlag finns — hindrar detta inte att samhället nedanför denna topp kan komma att präglas av alltmera

strängt lagbundna former. Det finns flera intressanta historiska motsvarigheter till en dylik utveckling — här kan det vara tillräckligt att erinra om att vissa av den romerska rättsbildningens glansperioder inföll under maktberusade caesarers herravälde.

Dessa utvecklingstendenser och deras återverkningar på det ideologiska planet torde tillhöra regimens svåraste problem. Man kan endast bryta dem genom att helt och hållet återgå till polisstats- och terrorismetoderna. Men är detta numera möjligt? I varje fall måste man fördröja och kanalisera de olika processerna så att kontrollen över utvecklingen och särskilt den ideologiska åtminstone nödtorftigt kan bevaras.

Här har man särskilda hänsyn att taga. Den kinesiska kommunistledningen har med oro och ovilja iakttagit vad man uppfattar som en släpphänthet från Kremls sida. Kineserna själva befinner sig ännu på »det stalinistiska stadiet»; den »folkdemokratiska diktaturens» absoluta kontroll över människorna — med alla medel — framstår för dem som själva grundförutsättningen för det kommunistiska samhällsbyggandets framgång. Nu måste de med smärta och förargelse se hur ryssarna, deras föregångare och läromästare, sviker de gemensamma idealen. Det finns starka, om också väl dolda motsättningar mellan Sovjetunionen och Kina, beroende på ekonomiska

och demografiska faktorer. Till detta kommer den redan utbildade ideologiska motsättning, som blivit en följd av det ryska samhällsskickets oavsiktliga orientering mot västerländska förhållanden. För regimen i Peking borde den ryska författaroppositionen, inte minst Pasternak, te sig som ett farligt ogräs, som måste ryckas upp med rötterna innan det hunnit rota sig

fast i och översvämma den kommunistiska trädgården.

Det tryck som Kreml utövar på de ryska författarna, och på vilket behandlingen av Pasternak är ett belysande exempel, kan alltså förmodas ha en ideologisk och storpolitisk bakgrund, som osökt för tanken till litteraturens politiska betydelse i 1700-talets Frankrike och 1800-talets Tsarrysland.

RADIKALT

En kritisk brevskrivare uppges en gång ha sammanfattat sin syn på radions musikprogram i formeln »Skall vi ha demokrati, så skall det vara dragspel». Man kommer osökt att tänka på denna smakriktning vid läsningen av »Folkhemsspeglarna» i nr 7 av vår aktade kollega Tiden. Vi vill inte undanhålla våra läsare några av de märkligare uttrycken för det socialistiska kulturorganets stil och manér:

»Högern har inte precis lyfts upp i några renare sfärer av det växande väljarstöd, som fyllt dess gamla slitstarka fanor. Mera ohämmat än någon-

sin satsar Svärd/Hjalmarson och deras skara av fiffiga reklammakare på de halta kusar, som visat sig ge utdelning vid de senaste valslagen. Det (avsiktligt?) förvirrade bollandet med statsskuldssiffrorna framstår alltmer som decenniets i särklass fräckaste politiska bluff. ... Lite bekymmer har man väl att förena den flottiga välviljan med den samtidigt predikade egoismens evangelium, men de bekymren tas till synes lätt. ... Extra förplägnad åt sina förhoppligen växande skaror ger högern i höst med att plocka fram det stora undergångsmullret ur den kristna arsenalen.»